

S. Tarasiuk

PHENOMENOLOGY OF LIFE SENSE ORIENTATIONS OF THE UNEMPLOYED

In the article the phenomenological method of research, aimed to turn psychology to the direct study of a person in all its manifestations, is considered.

Keywords: sense of life as a psychological phenomenon, life sense orientations of the unemployed, deed, activity of the unemployed in the labor market.

Матеріал надійшов 27.06.2014

УДК 316.644:316.022.4

Виноградов О. Г., Швець К. Л.

РЕЛІГІЯ І СТАВЛЕННЯ ДО ГОМОСЕКСУАЛІВ У ЄВРОПІ

У статті на підставі даних Європейського соціального дослідження (ЄСД, англ. ESS) за 2013 р. проаналізовано зв'язок між релігією або віросповіданням, до якого відносить себе респондент, та ставленням до права гомосексуалів жити так, як вони вважають за потрібне. Побудовано модель логістичної регресії, що дала змогу зробити висновок про наявність статистично значущого зв'язку між цими змінними при контролюванні статі, вікової групи респондентів, ступеня релігійності і взаємодій між ними.

Ключові слова: ЄСД, ESS, ставлення до гомосексуальності, релігія, релігійність.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності теми. Ставлення до гомосексуальності варіюється від одного суспільства до іншого та постійно змінюється з часом. Спроби зрозуміти закономірність таких тенденцій спонукають до пошуку спільного елемента, який у різних країнах у різні епохи визначав гомосексуальні практики як функціональні або дисфункціональні. Таким елементом може виступати домінуюча релігія та принципи, на яких вона побудована [1, с. 75]. Завдяки впливу на становлення світогляду людини релігія формує відповідно або позитивне, або нейтральне, або негативне ставлення до соціальних явищ, які з природних причин не набувають усезагального поширення, а отже, не можуть вважатися стандартами поведінки кожного індивіда. Включення фактора

релігійності при поясненні ставлення до гомосексуалів стало вже майже обов'язковою вимогою, проте порівняльний аналіз із використанням даних міжнародних дослідницьких проєктів на кшталт ЄСД (англ. ESS) або МПСД (Міжнародна програма соціальних досліджень, англ. ISSP) поки що нечасто з'являється в наукових публікаціях.

Аналіз досліджень та публікацій. Спочатку розглянемо, у чому схожі або відмінні світові релігії в тому ставленні до одностатевих відносин, яке вони проповідують, та сформулюємо гіпотези стосовно того, якими можуть виявитися результати аналізу масиву ЄСД.

У *християнстві* існують різні точки зору стосовно того, чи було християнство відразу нетерпимим по відношенню до гомосексуальності, чи

стало таким у результаті неправильного прочитання раних християнських текстів. Відкриті засудження одностатевих зносин з'являються у Старому Заповіті: «А хто лежатиме з чоловіком як із жінкою, гідоту вчинили обоє вони, будуть конче забиті, кров їхня на них!» [Левіт, 20:13]; «А з чоловіком не будеш лежати як з жінкою, гідота воно!» [Левіт, 18:22]. А також у Новому Заповіті, у «Першому посланні до коринтян» та «Першому посланні до Тимофея», обидва написані апостолом Павлом: «Хіба ви не знаєте, що неправедні не впадують Божого Царства? Не обманюйте себе: ні розпусники, ні ідоляни, ні перелюбники, ні блудодійники, ні мужоложники, ні злодії, ні користолобці, ні п'яниці, ні злоріки, ні хижакі Царства Божого не впадують вони!» [Перше послання до коринтян, 6:9]. «...Знаємо й те, що закон не даний для праведника, але для беззаконних і непокірливих, безбожних і грішників, несправедливих і нечистих, для тих, що ображають батька й матір, для душоубців, розпусників, мужоложців, розбійників, ошуканців, кривоприсяжників і для всього іншого, що противиться здоровому навчанню» [Перше послання до Тимофія, 1:9].

Хоча як католики, так і протестанти засуджували «содомський гріх», саме представників католицької церкви частіше звинувачували в його практиці [2, с. 324–326, 519]. Зокрема, через те, що протестантські священники мали право одружуватися, у той час як католицькі змушені були дотримуватися celibату – тому про них казали, що вони вдаються до содомії [2, с. 365]. Більше того, у XVIII ст. суворішими по відношенню до одностатевих стосунків були саме протестанти, які в інших питаннях відступалися від традицій християнської релігії [2, с. 344]. Особливо категорично гомосексуальні зносини засуджувалися в кальвінізмі [2, с. 539].

Власне, суттєві зрушення почалися лише у XX ст., коли представники обох конфесій перейшли від замовчування (як у протестантів) та відвертого засудження (як у католиків) до обговорення гомосексуальності. Цьому посприяв також розвиток науки, вивчення ЛГБТ-спільнот¹: церква змушена була мати справу не лише зі священними текстами, але й з результатами соціальних та медичних досліджень [3, с. 15, 20]. При цьому римо-католицька церква, навіть засвідчуючи зрушення в науковому розумінні явища гомосексуальності, залишається на позиції засудження її як гріха – це ми можемо побачити з «Листа до католицьких

єпископів» від кардинала Ватикану. Лист був оприлюднений у 1986 р., однак відтоді офіційна позиція римо-католицької церкви з цього питання не змінилася [4].

Стосовно протестантів неможливо зробити узагальненого висновку: деякі з конфесій очевидно засуджують гомосексуальність як гріх, деякі дозволяють геям та лесбійкам відвідувати церкву, а квакери навіть погоджуються проводити церемонії вінчання для гомосексуалів.

Православна церква так само офіційно засуджує гомосексуальні стосунки, підкріплюючи таку точку зору священними текстами [5, с. 17–20]. Однак якщо представники католицьких та протестантських конфесій дискутують на цю тему та дозволяють принаймні її обговорення, то позиція діячів православної церкви набагато більш консервативна. Про це можна судити з офіційних заяв Московського патріархату, зокрема стосовно легалізації одностатевих шлюбів у Великій Британії та Франції [6]. Схожий зміст має декларація Української Православної Церкви Київського патріархату, що засуджує гомосексуальні стосунки [7].

Тепер розглянемо позицію сучасного *іудаїзму*. Вище вже наводилися цитати з книги Левіт, де засуджуються гомосексуальні зносини. Як підсумовує раввін А. Солофф, незважаючи на те, що питання гомосексуальності порушується частіше, вона все ще розуміється багатьма раввінами як гріх [8].

В останній офіційній заяві, що формулює ставлення іудаїзму до гомосексуальності, висловлюється традиційне засудження одностатевих стосунків, однак також наголошується на тому, що гомосексуальні євреї мають право ходити в синагогу, потребують допомоги та співчуття, мають право відмовлятися від терапії, якщо вважають її сумнівною, та не можуть бути примушені одружуватися / виходити заміж за прикладом гетеросексуальних пар [9].

Водночас серед євреїв у Європі поширений реформістський іудаїзм, набагато більш ліберальний та відкритий до змін, основним принципом якого є підлаштування до сучасності зі збереженням суті іудейської віри [10, с. 49].

Що стосується *ісламу*, то в Корані є дещо суперечливі згадки про гомосексуальність. З одного боку, одностатеві зносини між чоловіками засуджуються: «У хтивих жаданнях ви приходите до чоловіків замість жінок. Воістину, ви – народ надмірностей» [Коран, 7:81]. «Невже ви будете лежати з чоловіками... і залишати ваших дружин, яких ваш Господь створив для вас? О ні! Ви є злочинним народом» [Коран, 26:165–166].

¹ ЛГБТ-спільнота (англ. LGBT-community) – спільнота лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів.

З другого боку, картина раю, куди потрапляють правовірні мусульмани, описується так: «І обходять їх отроки вічні, – коли побачиш їх, визнаєш за розсипані перли. І коли побачиш, там побачиш благодать і велику владу. На них шати зелені з сундуса і парчі (і прикрашені вони намистом зі срібла), і напоїв їх Господь їх напоєм чистим. Воістину, це для вас нагорода, і старанність ваша віддячена!» [Коран, 76:20–22]. Тобто як винагорода за праведність мусульман очікують саме прекрасні юнаки, а не жінки. Також Джон Босвелл, аналізуючи становище людей з нетрадиційною орієнтацією протягом історії, пише, що арабська поезія містить чимало гомоеротичних звернень чоловіка до чоловіка [11, с. 195].

Якщо раніше християнська Європа звинувачувала ісламський світ у тому, що він виправдовує одностатеві стосунки, то зараз ситуація обернена: на фоні лібералізації європейського суспільства та прийняття ним толерантного ставлення до гомосексуальності іслам залишається консервативним та суворо засуджує її [12]. Що ж стосується мусульман, які проживають у Європі, то тут можна навести результати опитування компанії «Геллап». Згідно з ними, мусульмани столиць європейських міст – Лондона, Парижа та Берліна – репрезентують набагато нижчі показники толерантності по відношенню до гомосексуальності, ніж громадяни цих країн узагалі [13].

Тепер розглянемо ставлення до гомосексуальності трьох основних релігій, що зародилися на сході: буддизму, конфуціанства та даосизму. У буддизмі існують різні погляди щодо того, чи суперечить гомосексуальність принципам вчення. Серед п'яти священних заповідей (Панча Шила) є одна: «Утримання від неправильної сексуальної поведінки», причому неправильними вважаються примусовий секс, сексуальне домагання, розгіння малолітніх і подружні зради, а гомосексуальні зносини не згадуються. Китайський буддизм загалом ставиться до гомосексуальності нейтрально, до того ж одностатеві зносини були поширені в буддистських монастирях [14, с. 132–134].

Щодо сучасного погляду буддизму на гомосексуальність наведемо два приклади. Далай-лама XIV наприкінці 1990-х років казав, що гомосексуальність як така є прийнятною, але анальний та оральний секс незалежно від статі партнерів є неблагими [15]. А в інтерв'ю 2007 року представник Далай-лами визнає «неблагість» гомосексуальних зносин як один з принципів буддизму, який миряни можуть порушувати, не перестаючи бути буддистами [16].

Даосизм будується на принципі рівноваги та балансу, але найголовніше – він приймає людську природу такою, якою вона є, заперечує аскетизм і приділяє чималу увагу сексуальним стосункам. Загалом ставлення даосизму до гомосексуальності можна характеризувати як нейтральне [2, с. 220].

Конфуціанство також не засуджує одностатеві стосунки, і так само, як у висловлюваннях Будди немає жодного, яке стосувалося б гомосексуальної практики, у Лунь Юй, книзі, що містить висловлювання та діалоги Конфуція, немає подібних згадок. Конфуціанство є більш консервативним у поглядах на шлюб та розподіл гендерних ролей, ніж даосизм, однак щодо одностатевих зв'язків воно не висуває ані заохочень, ані заборон [2, с. 221].

Останнім часом вивчення ролі релігійності у формуванні ставлення до гомосексуалів на матеріалі перших чотирьох хвиль ЄСД двадцяти європейських країн було здійснено голландськими дослідниками [17]. У цьому дослідженні застосовувалося багаторівневе моделювання для виокремлення ефектів як міжіндивідуальних відмінностей, так і відмінностей між країнами. На індивідуальному рівні найважливішими предикторами негативного ставлення виявилися релігійність, конвенціоналізм і повага до традицій, у той час як рівень освіти був обернено пов'язаний з негативним ставленням. На рівні країн важливими чинниками ставлення виявилися загальний рівень релігійності та наявність законів, які дозволяють гомосексуалам брати шлюб. Аналогічний багаторівневий підхід було обрано в роботі Такача і Жалми [18], які також скористалися даними ЄСД. Ці дослідники дійшли висновку, що прийняття відповідного законодавства про гомосексуальні шлюби може бути чинником формування більш позитивного ставлення до цього питання.

Виділення невирішених аспектів проблеми. В обох наведених вище дослідженнях не розглядалася роль відмінностей у віросповіданні разом із рівнем релігійності. Крім того, їхні результати обмежуються аналізом масивів перших чотирьох хвиль ЄСД. Оскільки після публікації цих робіт були проведені п'ята і шоста хвилі, виникає необхідність отримати оцінки ролі фактора віросповідання і рівня релігійності у їхньому взаємному впливі на ставлення до гомосексуалів на більш сучасних даних.

Мета цієї роботи полягала в розробці статистичної моделі, яка б давала змогу описати можливі відмінності між респондентами, що відносять себе до різних релігій або віросповідань,

контролюючи вплив інших чинників (рівень релігійності, стать, вікова група, країна).

Було поставлено такі **завдання**: у ході дослідження вивчити зв'язки різних змінних з питанням щодо ставлення до гомосексуалів, прийняти рішення про змінні, які увійдуть до статистичної моделі, виконати необхідні перетворення цих змінних, обрати адекватний статистичний метод, побудувати моделі та оцінити їхню якість.

Вибірка. Для аналізу використано загальний масив Європейського соціального дослідження за 2013 р. (шоста хвиля), який включав дані 29 країн (Албанія, Бельгія, Болгарія, Велика Британія, Данія, Естонія, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Косово, Литва, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Російська Федерація, Словаччина, Словенія, Угорщина, Україна, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія, Швеція). Після вилучення респондентів, які не віднесли себе до жодної з релігій або віросповідань, в аналізі було використано 32 775 спостережень (кількість вказана із врахуванням зважування за змінною *pspwght* (ваговий коефіцієнт, розрахований для корекції нерепрезентативності вибірки)).

Аналіз та інтерпретація результатів. Передусім розглянемо зв'язок між належністю до однієї з релігій чи віросповідань та питанням про ставлення до гомосексуалів, яке формулюється в ЄСД таким чином: «*Геям та лесбіянкам потрібно дозволити жити своїм життям, як вони вважають за потрібне*» (змінна FREE.HMS у масиві ЄСД, див. табл. 1).

Показник тісноти зв'язку для номінальних категоріальних ознак V Крамера для даних таблиці 1 має значення 0,172 ($p < 0,001$). Таким чином, можна вважати, що зв'язок між релігійною самоідентифікацією респондента існує і наближається до середнього за силою. Різниця у відсотках між представниками різних релігійних конфесій за окремими варіантами відповіді сягає значної величини. Так, наприклад, серед мусульман частка не згодних із твердженням, що гомосексуалам слід дозволити жити так, як вони

вважають за потрібне, становить 34,4 %, тоді як серед вірян східних релігій їх лише 1,4 %. Проте інтерпретувати ці результати слід з обережністю, оскільки можуть існувати додаткові чинники, які можуть опосередковувати знайдений зв'язок. Наприклад, таким чинником може виступати рівень релігійності – змінна, яку дослідники часто включають у моделі пояснення ставлень до гомосексуалів.

У ЄСД для вимірювання ступеня релігійності передбачено змінну RLG.DGR, яка має шкалу з одинадцяти пунктів – від 0 (респондент є повністю нерелігійним) до 10 (є повністю релігійним). Було вирішено перекодувати цю змінну в три категорії з метою збільшення наповненості клітинок таблиць сполучення: варіанти відповіді 0, 1 і 2 утворюють категорію «низький ступінь релігійності», 3, 4, 5, 6, 7 – «середній ступінь», а варіанти 8, 9, 10 потрапили в категорію «високий ступінь релігійності».

Із тією ж метою було ухвалено рішення включити з подальшого аналізу релігії, які було обрано невеликою кількістю респондентів – інші християнські церкви, східні релігії та інші нехристиянські релігії. Також для побудови моделі бінарної логістичної регресії залежну змінну FREE.HMS (ставлення до гомосексуалів) було перекодовано у дві категорії: 1 – повністю погоджуються або погоджуються, 2 – всі інші валідні варіанти відповіді. Перекодування призвело до збільшення тісноти зв'язку між ставленням до гомосексуалів і релігією. Коефіцієнт V Крамера зріс до 0,287, що впритул наблизило зв'язок до середнього за силою.

Вивчення зв'язків перекодованих змінних показало, що ступінь релігійності має статистично значущі зв'язки як зі ставленням до гомосексуалів ($V = 0,163$, $p < 0,001$), так і з релігією, до якої відносить себе респондент ($V = 0,164$, $p < 0,001$). При цьому респондентів, які засвідчили високий рівень релігійності, виявилось 31,7 % серед вірян римо-католицької церкви, 25,6 % – протестантської церкви, 25,5 % – православної церкви, 29,0 % – іудейської віри і 49,4 % – мусульманської

Таблиця 1. Відповідь на питання «Геям та лесбіянкам потрібно дозволити жити своїм життям, як вони вважають за потрібне» залежно від релігії або віросповідання, %

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	разом
Повністю згодні	23,8	35,6	15,0	25,2	46,3	11,9	39,0	36,9	25,1
Згодні	37,0	41,8	27,3	26,7	27,5	20,4	37,6	25,5	34,0
І згодні, і не згодні	17,1	11,6	20,9	20,6	9,3	15,6	11,9	14,1	16,0
Не згодні	11,1	6,6	15,8	14,6	7,2	17,7	10,0	18,1	11,5
Повністю не згодні	11,0	4,3	21,0	12,9	9,7	34,4	1,4	5,4	13,4
N	14431	6142	5121	596	1921	3000	210	149	31570

Примітка. (1) римо-католицька церква; (2) протестантська церква; (3) православна церква; (4) інша християнська церква; (5) іудейська віра; (6) мусульманська віра; (7) одна зі східних релігій; (8) інша нехристиянська релігія.

віри (відмінності відсотків не є статистично значущими на рівні 0,05 тільки для протестантської і православної церков).

Така ситуація потребує вивчення впливу на ставлення до гомосексуалів одночасно обох предикторів, оскільки ефект одного з них може бути опосередкований іншим. Для передбачення ставлення до гомосексуалів було вирішено застосувати бінарну логістичну регресію. Як незалежні змінні використовувалися: стать респондента (GNDR), його вікова група (AGE.GRP – «до 30 років», «від 31 до 60 років», «старший за 60 років»), релігійна приналежність (RLG.DNM), ступінь релігійності (RLG.DGR). Додатково до моделі включалися взаємодії між релігією і ступенем релігійності, релігією і статтю респондента. Оцінки параметрів моделі подано в таблиці 2.

Загалом модель має достатню пояснювальну силу: R^2 Нейджелкерка дорівнює 15,3 %, правильно прогнозуються 77,8 % тих респондентів, хто висловив позитивне ставлення щодо прав гомосексуалів, і 49,2 % тих, хто не згоден тією чи іншою мірою із твердженням, що геям та лесб'янкам потрібно дозволити жити своїм життям, як вони вважають за потрібне.

Слід мати на увазі, що останньою категорією залежної змінної була незгода (часткова або повна) із твердженням про необхідність надати геям та лесб'янкам право жити так, як вони вважають за потрібне. Тому при внутрішньому перекодуванні саме її обрання стало подією, що передбачає модель логістичної регресії. Для кожної категоріальної змінної вважалась референтною остання категорія, саме з нею будуть порівнюватися всі інші категорії.

Стать респондента дуже слабо і статистично незначучо впливає на шанси негативного ставлення до гомосексуалів. Проте стать має важливі статистичні взаємодії з релігією, тому цей предиктор слід залишити в моделі. Вікова категорія має статистично значущий вплив на цей шанс: так, наприклад, при переході від найстаршої вікової групи до наймолодшої шанс прояву негативного ставлення зменшується у 0,608 раза.

Що стосується релігійної приналежності, то її виокремлений вплив на ставлення до гомосексуалів виявився суттєвим і статистично значущим. Оскільки в порівнянні з іншими релігіями і віросповіданнями як референтна категорія виступають мусульмани, то негативні коефіцієнти

Таблиця 2. Модель бінарної логістичної регресії (залежна змінна FREE.HMS)

Параметр	B	Похибка	Вальд	Ст. св.	Ст. знач.	Exp (B)
gndr (1)	0,074	0,080	0,858	1	0,354	1,076
age.grp			242,033	2	0,000	
age.grp (1)	-0,498	0,036	190,882	1	0,000	0,608
age.grp (2)	-0,385	0,029	174,725	1	0,000	0,681
rlg.dnm			435,382	4	0,000	
rlg.dnm (1)	-1,018	0,072	198,601	1	0,000	0,361
rlg.dnm (2)	-1,686	0,088	370,269	1	0,000	0,185
rlg.dnm (3)	-0,465	0,088	28,097	1	0,000	0,628
rlg.dnm (4)	-1,001	0,121	68,330	1	0,000	0,368
gndr * rlg.dnm			61,086	4	0,000	
gndr (1) з rlg.dnm (1)	0,201	0,087	5,302	1	0,021	1,222
gndr (1) з rlg.dnm (2)	0,391	0,102	14,752	1	0,000	1,479
gndr (1) з rlg.dnm (3)	-0,152	0,099	2,376	1	0,123	0,859
gndr (1) з rlg.dnm (4)	0,593	0,140	17,89	1	0,000	1,809
rlg.dgr			0,531	2	0,767	
rlg.dgr (1)	0,134	0,197	0,462	1	0,497	1,143
rlg.dgr (2)	-0,010	0,081	0,014	1	0,906	0,990
rlg.dgr * rlg.dnm			243,249	8	0,000	
rlg.dgr (1) з rlg.dnm (1)	-0,941	0,212	19,680	1	0,000	0,390
rlg.dgr (1) з rlg.dnm (2)	-1,327	0,233	32,394	1	0,000	0,265
rlg.dgr (1) з rlg.dnm (3)	-0,516	0,229	5,079	1	0,024	0,597
rlg.dgr (1) з rlg.dnm (4)	-2,303	0,257	80,607	1	0,000	0,100
rlg.dgr (2) з rlg.dnm (1)	-0,514	0,089	33,142	1	0,000	0,598
rlg.dgr (2) з rlg.dnm (2)	-0,849	0,106	64,528	1	0,000	0,428
rlg.dgr (2) з rlg.dnm (3)	0,088	0,105	0,703	1	0,402	1,092
rlg.dgr (2) з rlg.dnm (4)	-1,485	0,150	97,570	1	0,000	0,226
Константа	1,098	0,068	257,808	1	0,000	2,997

при всіх фіктивних змінних RLG.DNM вказують на зменшення шансів негативного ставлення у всіх респондентів-немусульман. Найсуттєвіше зменшення спостерігається для протестантів (більше ніж у п'ять разів), потім ідуть католики та іудеї. Найменше відрізняються від мусульман православні християни, але й тут є зниження шансів негативного ставлення в півтора раза.

Цікавою є статистична взаємодія статі і релігії. Чоловіки-іудеї і чоловіки-протестанти більш негативно ставляться до гомосексуалів, ніж жінки (шанси негативного ставлення зростають у 1,809 і 1,479 раза).

Статистично значущою виявилася також взаємодія між релігією або віросповіданням і ступенем релігійності. Найсуттєвіше зменшуються шанси негативного ставлення до гомосексуалів при зниженні ступеня релігійності в іудеїв і протестантів (в 0,100 і 0,265 раза відповідно). У порівнянні з мусульманами найменш суттєве зниження маємо в православних християн – для нерелігійних респондентів множник шансу негативного ставлення становить 0,597. Власне сам по собі ступінь релігійності справляє невеликий вплив, який виявився статистично незначущим.

Проведений порівняльний аналіз має одне суттєве обмеження: релігія респондента дуже сильно залежить від країни ($V = 0,806$, $p < 0,001$). Це зрозуміло, адже зазвичай в тій чи іншій країні існує одна або дві домінуючі релігійні спільноти, а всі інші представлені суттєво меншою кількістю громадян. Ставлення до гомосексуалів також значною мірою визначається країною ($V = 0,485$, $p < 0,001$). Інакше кажучи, при побудові регресійної моделі включення країни як предиктора ставлення призводить до того, що релігійна приналежність перестає бути статистично значущою, а її параметри оцінюються з більшою похибкою. На це також впливає маленька наповненість клітинок багатовимірної

таблиці, оскільки категоріальна змінна «країна» має 29 рівнів. Утім, країна і релігійна приналежність взаємодіють не тільки формально, але й змістовно у взаємному впливі на ставлення до гомосексуалів. Так, наприклад, у Бельгії 85,1 % римо-католиків ставляться позитивно до гомосексуалів, тоді як у Чехії – лише 46,5 %.

Висновки

1. Релігійна приналежність виявилася пов'язаною зі ставленням до права гомосексуалів жити так, як вони вважають за потрібне, коли статистично контролювалися вікова група і стать респондента.

2. Найбільш позитивне ставлення в Європі висловлюють протестанти, католики та іудеї. Найменш позитивно ставляться до гомосексуалів православні і мусульмани.

3. Окрім головних ефектів релігійної приналежності важливими виявилися статистичні взаємодії релігії і статі, релігії і ступеня релігійності.

4. Стать і ступінь релігійності респондента не мають значного впливу на ставлення до прав гомосексуалів.

5. Країна, в якій проживає респондент, має суттєво більший вплив на ставлення до прав гомосексуалів, ніж релігія. Оскільки країна і релігія статистично взаємодіють між собою, виокремити вплив кожної на ставлення в рамках ЄСД неможливо.

Перспективи подальшого дослідження. Для диференціації впливу релігії і країни, в якій проживають респонденти, необхідно мати достатнє наповнення всіх категорій першої змінної. Оскільки поки що подібний сценарій є малоймовірним, аналіз варто провести окремо по кожній з країн, порівнюючи між собою ставлення до гомосексуалів домінуючих у кожній країні релігійних спільнот.

Список літератури

- Habib S. Islam and Homosexuality / Samar Habib. – California : ABC-CLIO, 2010. – Vol. 1. – 503 p.
- Crompton L. Homosexuality and Civilization / Louis Crompton. – Cambridge : Belknap Press, 2003. – 623 p.
- Hasbany R. L. Homosexuality and Religion / Richard L. Hasbany. – New York : Routledge, 2010. – 240 p.
- Ratzinger J. Letter to the bishops of the catholic church on the pastoral care of homosexual persons [Electronic resource] / Cardinal Joseph Ratzinger, Alberto Bovone. – 1986. – Mode of access: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19861001_homosexual-persons_en.html (дата звернення: 11.09.2014). – Title from the screen.
- Нопко Т. Christian Faith And Same-Sex Attraction: Eastern Orthodox Reflections / Thomas Нопко. – Chesterton : Conciliar Press, 2006. – 126 p.
- Заявление Службы коммуникации Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата по поводу последних изменений в семейном законодательстве Франции и Великобритании [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2655089.html> (дата звернення: 11.09.2014). – Назва з екрана.
- Декларація Помісного Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату (прийнята на засіданні 27 червня 2013 року) «Про негативне ставлення до гріха содомії (гомосексуалізму), його пропаганди у суспільстві і так званих одностатевих шлюбів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cerkva.info/uk/pomisnysobor/3605-sobor2013-deklaracia.html> (дата звернення: 11.09.2014). – Назва з екрана.
- Soloff A. Is there a Reform response on homosexuality? [Electronic resource] / Asher Soloff // Studies of

- Homosexuality. – Vol. 12. – Mode of access: http://www.williamapercy.com/wiki/images/Is_there_a_reform_studies_of_homosexuality_volume_12.pdf (дата звернення: 11.09.2014). – Title from the screen.
9. Statement of Principles on the Place of Jews with a Homosexual Orientation in Our Community (Originally Published: July, 2010) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://statementofprinciplesnua.blogspot.com> (дата звернення: 11.09.2014). – Title from the screen.
 10. Borowitz E. B. Reform Judaism Today / Eugene B. Borowitz. – Springfield : Behrman House, Inc, 1983. – 800 p.
 11. Boswell J. Christianity. Social Tolerance and Homosexuality / John Boswell. – Chicago : Univ. of Chicago, 1980. – 442 p.
 12. Schmidtke S. Homoeroticism and Homosexuality in Islam: A Review Article / Sabine Schmidtke // Bulletin of the School of Oriental and African Studies. – 1999. – Vol. 62, № 2. – С. 260–266.
 13. Rheault M. Moral Issues Divide Westerners From Muslims in the West (Gallup Poll) [Electronic resource] / Magali Rheault, Dalia Mogahed. – 2008. – Mode of access: <http://www.gallup.com/poll/107512/Moral-Issues-Divide-Westerners-From-Muslims-West.aspx> (дата звернення: 11.09.2014). – Title from the screen.
 14. Кон І. С. Світанкове місячне сяйво: лики та маски одностатевого кохання / Ігор Семенович Кон ; [пер. з рос. Ю. Рибачук]. – Львів : Українські технології, 2011. – 560 с.
 15. Lattin D. Dalai Lama Speaks on Gay Sex [Electronic resource] / Don Lattin // San Francisco Chronicle. – 1997. – Mode of access: <http://www.sfgate.com/news/article/Dalai-Lama-Speaks-on-Gay-Sex-He-says-it-s-wrong-2836591.php> (дата звернення: 11.09.2014). – Title from the screen.
 16. Wikinews: Dalai Lama's representative talks about China, Tibet, Shugden and the next Dalai Lama [Electronic resource]. – 2007. – Mode of access: http://en.wikinews.org/wiki/Dalai_Lama's_representative_talks_about_China,_Tibet,_Shugden_and_the_next_Dalai_Lama (дата звернення: 11.09.2014). – Title from the screen.
 17. Akker H. van den. Disapproval of homosexuality. Comparative research on individual and national determinants of disapproval of homosexuality in twenty European countries / Hanneke van den Akker, Rozemarijn van der Ploeg, Peter Scheepers // International Journal of Public Opinion Research. – 2012. – Vol. 25, № 1. – P. 64–86.
 18. Takács J. Homophobia and same-sex partnership legislation in Europe. Equality, Diversity and Inclusion / J. Takács, I. Szalma // International Journal. – 2011. – Vol. 30, № 5. – P. 356–378.

A. Vinogradov, K. Shvets

RELIGION AND ATTITUDE TOWARD HOMOSEXUALS IN EUROPE

The article analyzes European Social Survey data (2013) to find relationship between religion or denomination of the respondent and the attitude to homosexual's right to live their lives as they wish. A logistic regression model shows statistically significant relationship between these variables when controlling gender, age group, degree of religiosity and interactions between them. The degree of religiosity and gender were not significant predictors of the attitude, but have significant interactions with religious affiliation. The most positive attitude towards homosexuals have Protestants, the least positive – Muslims, but the influence of religion on the dependent variable depends on the country.

Keywords: ESS, attitude toward homosexuality, religion, religiosity.

Матеріал надійшов 23.09.2014